

Kasparas Pocius

DISPOZITYVAS AR IŠORĖS GEISMAS? MICHELIO FOUCAULT IR GILLES'IO DELEUZE'O GALIOS SAMPRATŲ SKIRTUMAI

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124, Vilnius

El. paštas: godfish2000@gmail.com

Šiame straipsnyje gilinamasi į Michelio Foucault ir Gilles'io Deleuze'o galios sampratą, pabrėžiant jų skirtumus ir apibūdinant istorines priežastis, leidusias šiems skirtumams atsirasti. Deleuze'as savo ir kartu su Félixu Guattari kurtoje teorijoje konceptualizuoja pasipriešinimo galiai geismu sampratą ir pasipriešinimo galimybes mato asambliažų kuriamose skrydžio linijose. Tuo tarpu Foucault kuria dispozityvo sampratą, kurioje asmens elgesys suponuoja jo pajungtumą galiai: asmuo tampa tam tikroje galios diagramoje „save realizavusiu“ žinojimo ir veiksmo objektu, bet taip pat – subjektu. Po 1975 m. Deleuze'as plėtoja pasipriešinimo bet kokiai galiai sampratą, o Foucault savi-realizacijos ieško individuacijos ir savikūros strategijose, kurios, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, buvo susijusios su neoliberalizmo išgalėjimu XX a. pabaigoje.

RAKTAŽODŽIAI: dispozityvas, elgesys, pasipriešinimas, išorė, neoliberalizmas.

Gilles'is Deleuze'as ir Michelis Foucault – vieni įtakingiausių praėjusio amžiaus pabaigos politinių mąstytojų. Būtinybę jų teorijas skaityti kartu ir aptarti jų panašumus bei skirtumus liudija ne tik teorinė ir terminologinė jų kūrybos simbiozė, bet ir jų sugyvenimo peripetijos. Tai, kokią svarbą Michelis Foucault teikė Gilles'io Deleuze'o ir Félixo Guattari filosofijai, liudija jo įvadas *Anti-Oidipui* (Deleuze,

Guattari 2004: xiii), kuriame ši knyga vadinama įvadu į nefašistinį gyvenimo būdą. (Tačiau vėliau savo kolegai Jacques'ui Donzelot jis prasiitars, kad nemėgsta šios knygos (Dosse 2011: 315).) Deleuze'as savo ištikimybę anksčiau mirusiam kolegai pademonstruoja parašyta monografija (Deleuze 2011), paskaitų kursu¹ ir keletu straipsnių (Deleuze 1997). Abu mąstytojai, 1968-ųjų kartos atstovai, buvo įsitraukę į Kalinių informacijos grupės veiklą, paskelbė bendrą straipsnį „Intelektualai ir valdžia“, kuriame aptarė kintantį teorijos ir intelektualo vaidmenį naujųjų socialinių judėjimų veiklos kontekste (Deleuze, Foucault 2011).

Ir visgi šią simbiozę daugiau nei dešimčiai metų aptemdė tylos debesys, galėję iškilti dėl daugybės priežasčių, viena kurių yra Foucault pritarimas revizionistiniam „naujųjų filosofų“ (pr. *nouveaux philosophes*) judėjimui, kuris kvestionavo naujųjų socialinių judėjimų kovas ir simpatizavo naujam liberalios demokratijos ir ekonominio neoliberalizmo diskursui – šio savo ruožtu netoleravo Deleuze'as bei daugybė kitų 1968-ųjų protesto idėjoms pritariančių intelektualų. Ši takoskyra, mano nuomone, darė didelę įtaką minėtiems autoriams plėtojant skirtingas politines teorijas, ir tie skirtumai tebėra aktualūs šiuolaikinių socialinių judėjimų strategijų kontekste.

Foucault dispozityvo samprata

Savo 1977 m. interviu (Foucault 1980: 194–228) Foucault dispozityvą apibrėžia trejopai. Pirmiausiai tai – heterogeniškas ansamblis, sudarytas iš diskursų, institucijų, architektūrinių formų, priežiūros sprendimų, įstatymų, administracinių priemonių, mokslinių teiginių, filosofinių, moralinių teiginių ir filantropinių siūlymų. Visi šie elementai, priklausantys tiek diskursyvinėms, tiek nediskursyvinėms formacijoms, yra dispozityvo elementai, tuo tarpu pats dispozityvas yra tarp šių elementų užmezgamų santykių sistema. Antra, tai – pats šių heterogenišκών elementų jungimosi pobūdis. Foucault sako, kad tam tikras diskursas gali tapti ir institucijos veiksmų programa, ir tam tikrų praktikų pateisinimo galimybe ar galimybe tas praktikas perinterpretuoti sukuriant naują erdvę racionalumui. Trečia, dispozityvas suvokiamas kaip tam tikra formacija, kurios pagrindine funkcija tam tikru istoriniu momentu tampa atsakas į tai, ką Foucault vadina „primygtiniais poreikiais“. Todėl jis teigia, kad dispozityvas turi strateginę funkciją, leidžiančią jam dominuoti.

¹ Kursą apie Foucault Deleuze'as skaitė 1985–1986 m. Paryžiaus 8-ajame universitete. Jų įrašus 2011 m. surinko ir paskelbė Prancūzijos nacionalinė biblioteka. Juos transkribavo Annabelle Dufourcq. Prieiga per internetą: <https://www.cla.purdue.edu/research/deleuze/Course%20Transcriptions.html> [žiūrėta 2017 11 20].

Žvelgdamas iš istorinės perspektyvos, jis mini dispozityvo formavimąsi ankstyvajame kapitalizme, kai kapitalas asimiliavo aptvėrimų metu nuo savo žemės nuvartytų (deteritorizuotų) gyventojų srautus, ir vėliau, kai tas pats dispozityvas pajungė ir ėmė kontroliuoti beprotybę, lytiškai plintančias ligas ir neurozes. Apibendrinamas dispozityvo sampratą, Foucault apibūdina jo strategiją kaip tam tikrą manipuliaciją galios santykių srityje, kaip „racionalią ir konkrečią intervenciją į galios santykius, arba norint juos plėtoti tam tikra linkme, arba juos blokuoti, stabilizuoti, pajungti savo reikmėms“. Kita vertus, dispozityvas susijęs su tam tikru žinojimu, kuris kyla iš paties dispozityvo, bet tuo pat metu daro įtaką ir paties dispozityvo formavimuisi. Taigi dispozityvą sudaro jėgų santykių dariniai, besiremiantys tam tikru žinojimu ir tuo pačiu formuojantys jį. Grahamas Burchellas siūlo aparato sąvoką kaip patenkinamą atitikmenį dispozityvui, pabrėždamas „elementų ir jėgų, praktikų ir diskursų, galios ir žinojimo konfigūraciją ar iš(si)dėstymą“, ir implikuodamas strateginę ir techninę aparato paskirtį (Burchell 2008: xxiii).

Kalbėdamas apie galios technikas, šalia disciplinos ir biopolitikos Foucault mini trečią galios techniką. Tai – valdymo (*governmentality*) technika, kurios analizę vėliau išplėtoja tokie Foucault pasekėjai, kaip Mitchellas Deanas (Dean 2010), Peteris Milleris ir Nikolas Rose'as (Miller, Rose 2008), Thomas Lemke (Lemke 2000) ir kiti. „Valdymo analizėje“ siekiama suvokti valdymo praktikas kaip valdymo racionalumo diagramą – drausmingą politinių, episteminių ir etinių instrumentų bei efektų erdvę, kurioje veikia žmogaus egzistencijos dispozityvas. Valdymo (kaip ir kontrolės visuomenės) perspektyvoje asmuo tampa tam tikroje diagramoje „save realizavusiu“ žinojimo ir veiksmo objektu, bet taip pat – subjektu. Tokioje analizėje „amžinus“ politinės filosofijos klausimus, kaip antai laisvės pagrindai, galios legitimumas ir teisė priešintis, siūloma keisti gilinimusi į konkrečius politinius, episteminius ir etinius valdžios produktyvumo aspektus.

Valdymo analizė parodo, kad „privatų“ autonomijos siekį vis labiau mobilizuoja valdžia, norėdama siekti savo tikslų, o laisvė tampa tik prievole: kaip sako Rose'as, „aš“ privalo tapti subjektyvia būtybe, siekti autonomijos, stengtis save realizuoti žemiškajame gyvenime, gyvenimo realybę ir likimą perkelti į asmeninės atsakomybės sferą, ieškoti egzistencijos prasmės pasirinkimo laisvėje (plg. Rose 1996: 151).

Galiausiai pati laisvė šioje paradigmoje imama suvokti kaip imanentinė galios diagramos nuosavybė, kurios turinys „istoriškai kinta, priklausomai nuo diagramos struktūros transformacijų“. Anksčiau minėti valdymo tyrinėtojai parodo, kad „liberali visuomenė“ (teisingiau pasakius, liberali diagrama), kurios „atėjimą“ savo darbuose abstrakčiai skelbė tokie filosofai kaip Richardas Rorty ar Francis Fukuyama, ne gražina mums laisvę kaip „žmogiškosios prigimties“ elementą, bet ją

„išranda“ ir „kuria“ (Prozorov 2007: 29–30). Be to, ji kuria tam tikras subjektyvios tapatybės formas, priskirdama joms tam tikras „laisvės praktikas“. Kaip tai apibūdina Deanas (cituojamas rusų tyrinėtojo Sergejaus Prozorovo), „[liberali] valstybė kuriama remiantis pažadu: „Mes jums padėsime kurti laisvės praktikas, kol jūs jas kursite taip, kaip norime mes“ (Prozorov 2007: 30). Jam antrina Grahamas Burchellas, teigdamas, kad valdžia vis labiau kišasi į patį individų individualumą, į jų santykį su savimi pačiais kasdieninėje jų elgsenoje, paversdama savąjį racionalumą jų aktyvios laisvės sąlyga“ (Prozorov 2007: 30). Vis daugiau dėmesio kasdienėje realybėje skiriama ekspertams. Nuolat cituojama statistika, apklausų duomenys ir žiniasklaida padeda gyventojams daryti svarbius sprendimus.

Taigi tikroji laisvė verčia atsikratyti bet kokios tapatybės, bet kokio apibrėžtumo. Visgi Foucault reikalinga subjekto samprata, kurios tikslas – parodyti žmogų kaip medžiagą, kuriai taikomos subjektyvacijos technikos ir kuri tokiam taikymui priešinasi.

Savo 1977–1978 m. paskaitose *Saugumas, teritorija, populiacija* (Foucault 2009) Foucault nusikala terminą *conduite*, reiškiantį du dalykus – „vadovavimą“ ir „elgesį“. Šis terminas priskiriamas jau minėtai valdymo analizei, pabrėžiant, kad valdymas yra vadovavimas elgesiui. Foucault rašo: „vadovavimas apima tai, kaip vadovaujama sau, leidžiama sau vadovauti, tai, kaip jam vadovaujama ir kaip jis elgiasi tuomet, kai jam vadovaujama“ (Foucault 2009: 193). Vadovavimo sąvoka leidžia kalbėti apie valdymo paradigmos kilmę iš Viduramžių krikščionybės, jos pastoracijos ir pareigos vesti krikščionis į išganyumą, tramdyti neramius naujakrikštus. Ypatingai šis vaidmuo sustiprėjo kontrreformacijos laikais, tačiau pažymėtina ir tai, kad šią vadovavimo, vedimo ir sekimo sąvoką perima ir moderni, sekuliari valdžia, su žiniasklaidos pagalba kurdama savuosius diskursus.

Šiai ir vadovavimą, ir jai paklusnų elgesį apimančiai sąvokai Foucault priešina valdžiai priešingo elgesio – kontraelgesio sąvoką. Tokį elgesį Foucault pastebi jau Viduramžių religiniuose sąjūdžiuose ar reformacijos judėjimuose. Kaip sako Foucault, „šių judėjimų tikslas yra kitokia vadovavimo forma, tai yra, noras būti vadovaujamiems kitaip, kitų lyderių (*conducteurs*), kitų piemenų, link kitokių tikslų ir išgelbėjimo formų, kitokių procedūrų ir metodų. Tai yra judėjimai, kurie taip pat, galbūt žūtbūt siekia išvengti kitų vadovavimo ir apibrėžti galimybę kiekvienam vadovauti sau“ (Foucault 2009: 194). „Jei būta pasipriešinimo valdžiai, politinio suverenumo vykdytojais, jei būta kitų tokių pat intencionalių pasipriešinimo ar atmetimo formų, nukreiptų prieš ekonominę išnaudojimą, ar nebūta pasipriešinimo galiai kaip vadovavimui?“ (Foucault 2009: 195).

Minėtos Foucault kuriamos politinės filosofijos sampratos ir Deleuze'o pateikta tų sampratų kritika bei jo kartu su Guattari kuriamos alternatyvos leidžia

teigti, kad šių filosofų strategijos išsiskyrė. Deleuze'ui laisvė reiškia nuolat atsiveriančias deteritorizacijos ir tapsmo galimybes, o Foucault koncentruojasi į dispozityvo, galios ir jos funkcionavimo subtilybes. Foucault stebi ir bando suprasti galią, o Deleuze'as ieško sprukimo nuo jos galimybių. Šiuos galios ir pasipriešinimo jai koncepcijų skirtumus paaiškina aštuntojo dešimtmečio istorinės realijos – maištingų nuotaikų Vakaruose susilpnėjimas ir revizionistiškai nusiteikusių filosofų atsiribojimas nuo kapitalizmo ir liberalios demokratijos kritikos, ilgainiui leidęs formuotis neoliberalizmo diskursui.

Gilles'is Deleuze'as: dispozityvo kritika

Dabar pereikime prie Deleuze'o kritikos Foucault atžvilgiu. Straipsnyje „Geismas ir malonumas“ (1997) Deleuze'as grąžina mus prie asambliažų sąvokos, kurią priešina dispozityvo sąvokai, teigdamas, kad galios dispozityvai iškyla ten, kur įvyksta reteritorizacijos. Dispozityvai pripažįstami kaip asambliažo dalis, bet, kaip primena Deleuze'as, asambliažus sudaro ir deteritorizacijos. Deleuze'o ir Guattari teorijoje asambliažus kuria geismas, o ne galia. Taigi skirtingai nei Foucault koncepcijoje, kur subjektus persmelkia galia, Deleuze'o ir Guattari filosofijoje išjudinantis ir asambliažus persmelkiantis veiksnys yra geismas. Galia geismą sunaikina atkirsdama jo asambliažų deteritorizacijos, geismo briaunas, neleisdama funkcionuoti jo nenormatyvioms formoms. Pavyzdžiui Deleuze'as renkasi seksualumo dispozityvą, kuriuo disponuoja psichoanalizė, reteritorizuodama polimorfinį geismą į šventosios šeimos ir Oidipo diagramą. Deleuze'as nemato čia nieko kito, išskyrus represavimą: geismo „deteritorizacijos briaunos, srautai, kombinacijos patiria molinę redukciją, ir geismai ima egzistuoti tik fantazmo pavidalu“ (Deleuze 1997: 186–187).

Antra vertus, šios deteritorizacijos briaunos sutampa su skrydžio linijomis. Deleuze'as skiria šių linijų veikimo principą nuo to, ką Foucault *Valioje žinoti* (1999) vadina galios strategijomis. Pasak Deleuze'o, šios strategijos yra „antrinės svarbos palyginus su skrydžio linijomis, jų susijungimais, orientacijomis, susiliejimais ir išsiskyrimais“. Čia Deleuze'as vėl teigia, kad svarbesnis yra geismas, įsiliejantis į skrydžio linijas – jis netgi nebūtinai yra „revoliucinis“: priešingai, jį nuolat užsmaugia galios dispozityvai (Deleuze 1997: 188–189).

Trečia, Foucault, aptarinėdamas galios dispozityvus vien tik jų ribose, matydamas juose pačiuose ir pasipriešinimo jiems galimybę, susikuria rimtą problemą. Kyla klausimas, kaip funkcionuoja toks pasipriešinimas: ar pasipriešinimo jėgos kyla iš paties dispozityvo, pasižymi tokiais pačiais bruožais, sklaida ir heterogeniškumu kaip pati galia, tik yra prieš jį nukreiptos (taip, pasak Deleuze'o, šios pasiprie-

šinimo jėgos užblokuotų tiek pat galimybių, kiek atvertų); jei, kaip sako Foucault *Seksualumo istorijoje*, galios dispozityvai kuria tiesą, ar gali pasipriešinimo galiai strategija būti susijusi su tiesos sakymu; ar kūnas gali tapti besipriešinančia jėga, jei kalbama tik apie malonumus. Deleuze'ui tokių problemų nekyla, nes jis kalba apie deteritorizaciją ir skrydžio linijas, kuriomis nuo galios sprunka ir su kitomis skrydžio linijomis susilieja geismas, atverdamas begalines galimybes pasipriešinimui.

Galiausiai Deleuze'o ir Foucault galios sampratų skirtumas glūdi Foucault malonumo principo ir Deleuze'o geismo principo skirtume. Deleuze'as ir Guattari knygoje *Tūkstantis plokštikalnių* (2004a) teigia, kad geismas kuria kūną be organų, arba imanentinę plotmę, besipriešinantį organizacijai ir stratifikacijai, o organizacija savo ruožtu bando išardyti imanentinę plotmę. O malonumą Deleuze'as suvokia kaip stratifikacijos „šalininką“, pertraukiantį imanentinį geismo procesą. Foucault malonumo principas Deleuze'ui atrodo kaip priemonė, kuri leidžia asmeniui ar subjektui „iš naujo save atrasti“ jį užvaldančiuose procesuose, tuo tarpu būtina geismo stadija yra malonumo kuriamos reteritorizacijos galimybės atidėliojimas (Deleuze 1997: 190).

Taigi paaiškėja, kad viena svarbiausių Deleuze'o ir Foucault teorinių nesutarimų priežasčių susijusi su tuo, kaip abiejų autorių teorijose artikuliuojama geismo samprata. Deleuze'o ir Guattari koncepcijose ji ir geismo problematika užima svarbiausią vietą. Tuo tarpu Foucault viename interviu pareiškia: „[A]š negaliu pakęsti žodžio geismas, nes jis, mano požiūriu, prilygsta žodžiui „trūkumas“ (Deleuze 1997: 189). Tokia užuomina liudija, kad Foucault nepakankamai įvertino Deleuze'o ir Guattari geismo mašinų teorijos, leidžiančios geismą suvokti kaip produktyvų perteklių (žr. Deleuze, Guattari 2004), ir liko „įkalintas“ psichoanalitinėje paradigmoje, kurioje geismas visada susiejamas su tam tikro objekto trūkumu.

Foucault ir naujieji filosofai: istorinis ekskursas

Vienoje iš stipriausių knygos apie Foucault vietų Deleuze'as pakartoja Foucault 1982 m. interviu vienam kanadiečių žurnalui išsakytą mintį, kad galios atžvilgiu pasipriešinimas visada yra pirmesnis (Deleuze 2011: 89). Taip Foucault ir šią mintį pakartojęs Deleuze'as išsako 1968-ųjų kovų *credo*, kurį pirmiausiai įtvirtina italų neomarksistai – autonomistai. Šį *credo* Foucault palaikė maždaug iki 1975-ųjų, kurdamas savąsias daugialypumo ir jo įkalinimo bei disciplinavimo teorijas, plačiai aptartas knygoje *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas* (Foucault 1998). Tačiau paskaitų rinkinyje *Saugumas, teritorija, populiacija* (Foucault 2009) matosi sąmoningas noras nusigręžti nuo ankstesnių savo paties teorijų ir kurti kitokio

pasipriešinimo teoriją, atitinkančią ne ką kitą, o patį neoliberalųjį diskursą. Šis perėjimas ir domėjimasis Čikagos ekonominės mokyklos idėjomis, pastebimas ir ką tik minėtame paskaitų rinkinyje. Tačiau štai ką apie savo pažiūras sako pats Foucault: „Manau, kad esu pabuvojęs daugumoje politinės šaškių lentos langelių, viename po kito, o kartais keliuose iš karto: esu buvęs anarchistu, kairiuoju, besimaivančiu ar apgautu marksistu, nihilistu, akivaizdžiu ar slaptu antimarksistu, golistams paslaugiu technokratu, neoliberalu ir t. t. Nė vienas šių apibūdinimų nėra svarbus savaime, tačiau kartu paimti jie kai ką reiškia. Ir turiu pastebėti, kad man visai patinka, ką jie reiškia“ (Foucault 1984: 383–384).

Po 1975 m. Foucault tapo naujuoju filosofu, naujosios prancūzų filosofų kartos atstovu ir mentoriumi. Šios kartos atstovai – Andre Glucksmannas, Bernard’as-Henri Lévy ir kiti – iš kraštutinių maoistų tapo liberalios demokratijos gynėjais, marksizmą tapatino su Sovietų Sąjunga, brėžė gilią perskyros liniją tarp totalitarinio komunizmo ir liberalios demokratijos, kurioje septintojo dešimtmečio pabaigoje politinės ir ekonominės galios struktūros ėmė diegti sisteminės naujoves, šiandien apibendrinamas neoliberalizmo sąvoka. Greta socialinių permainų – trečiojo pasaulio ekonomikos restruktūrizacijos, dirbančiųjų pasipriešinimo slopinimo ir marginalizacijos Vakaruose, finansų sferos ir korporacijų iškilimo, plėtojosi naujas etinis diskursas, kuriame individualizmas buvo iškeltas aukščiau bendruomeninių ir kolektyvinių saitų. Tačiau šis etinis diskursas visiškai koreliavo su kapitalizmo ekonominiais interesais – individas buvo suvokiamas kaip gamnantis ir vartojantis subjektas, o jo atsakomybė suvokta grynai ekonomine prasme. Tebevykstant šaltajam karui Vakarų humanitariniame lauke buvo būtina plėtoti ir žmogaus teisių diskursą – jis buvo suvokiamas kaip galimybė brėžti skirtumus tarp to, ką ekonomistai vadino pasiturinčia arba pažangia visuomene (Vakarų), bei likusių pasaulio dalių, kuriose dominavo liberaliajai demokratijai priešiški autoritariniai, socialistiniai ar Sovietų remiami režimai.

Šią kovą labai sustiprino Aleksandro Solženicyno knygos *Gulago archipelagas* pasirodymas (Zamora, Behrent 2015). Žmogaus teisių diskursas, besiremiantis postruktūralizmo filosofijos kritikuota monolitine (arba, Deleuze’o žodžiais tariant, moline) žmogaus samprata, atrodė esąs ideologiškai reakcingas, be to, politiškai jis slopino klasių kovos diskursą. Kaip daugybėje savo tekstų tvirtina Alainas Badiou, žmogaus teisių diskurso esminė užduotis yra kapitalizmui besipriešinantį subjektą suskaldyti į dvi dalis – sistemos aukas ir jų pasyvius stebėtojus, ir taip – kuriant tokias diskursyvias ribas – paversti pasipriešinimą neįmanomu. Deleuze’o žodžiais tariant, žmogaus teisių diskursas, vien jau gražindamas į filosofijos žodyną transcendentines etines gėrio ir blogio sąvokas bei jomis apibūdinamas politines sistemas, reteritorizuoja ir paverčia abstrakcija diskursus, kuriuos išjudino, deteri-

torizavo naujieji socialiniai judėjimai. Imanentinis, konkretus socialinių judėjimų geismas ir revoliuciniai siekiai tokiaime kontekste redukuojami į transcendentinę moralinę plotmę, kuriamos naujos dichotomijos.

Foucault lengvai perėjo į naujųjų filosofų pusę. Nors pirmieji Sovietų Sąjungos kritikai Vakaruose buvo patys marksistai bei kairieji komunistai, iš kurių vienas – Félixas Guattari – tapo Deleuze'o knygų bendraautoriumi, Foucault to neužteko – naujosios filosofijos diskursas paskatino jį ne tik manichėjiškai vertinti Rytų totalitarinį „blogį“, kaip skirtingą nuo Vakarų „gėrio“, bet pradėti kovą, kuri ankstyvajam Foucault būtų atrodžiusi tiesiog absurdiška – pradėti kovoti už žmogaus teises ir už tiesą. Galima teigti, kad tokios Foucault koncepcijos kaip rūpestis savimi ar savo teisėmis, jo paties angažavimasis liberaliojoje dešinėje buvo santykių atšalimo tarp jo ir Deleuze'o bei daugybės jo ankstesnių bendraminčių priežastimi.

Kitokio valdymo ilgesys ar besipriešinanti išorė?

Šis istorinis ekskursas padeda suprasti tolimesnę vadovavimo ir elgesio sampratų plėtotę. Ieškodamas sąvokos apibūdinti vadovavimui priešingą elgesį, Foucault paskaitų cikle *Saugumas, teritorija, populiacija* (Foucault 2009: 200–202) aptaria disidentiškumo sąvoką. Disidentizmu jis vadina tas pasipriešinimo formas, kai sau priešišką galią, kuri prisiima užduotį vadovauti žmonėms jų kasdienybėje, žmonės stebi nenuleisdami nuo jos akių (Foucault 2009: 200). Pirmiausiai galima kalbėti apie religinius disidentus, bet, žinoma, Foucault svarbiau Glucksmanno ir kitų naujųjų filosofų „totalitarinio blogio“ teorijos kontekste kalbėti apie Sovietų Sąjungą ir Rytų Europą, kurioje, pasak jo, svarbus ne tik politinis ar ekonominis pasipriešinimas. Sovietų valdžia, Foucault nuomone, tuo pačiu yra atsakinga ir už vadovavimą žmonėms kasdieniame gyvenime per visuotinį paklusnumą, atsirandantį teroro sąlygomis. Terorą jaučia ne tik gąsdinamieji, jį jaučia ir jį vykduojantieji. Čia pat jis parafrazuoja Solženicyną: „Mes nenorime paklusti šitiems žmonėms. Mes nenorime šitos sistemos, kur netgi tie, kurie vadovauja turi iš baimės paklusti. Mes nenorime šios pastoracinės paklusimo sistemos. Mes nenorime šitos tiesos. Nenorime būti laikomi šitos tiesos sistemoje...“ (Foucault 2009: 201). Kyla noras klausti, kodėl siekiama būti valdomam kitaip? Kodėl iš viso norima būti valdomais? Ir jei nenorima būti valdomais kitų, kodėl norima savo pačių valdžios? Ar tai, nuo ko reikia sprukti, ko reikia vengti ir nekurti, nėra pati valdžia, pats galios dispozityvas?

Skirtingai nei kontraelgesio sampratą ir ja paremtą disidento etiką palaikęs Foucault, Deleuze'as savo atskirai ir kartu su Guattari parašytuose veikaluose (iš kurių pirmiausiai minėtinas *Tūkstantis plokštikalnių* (2004a)) plėtoja tapsmo ir

karo mašinos sąvokas. Čia apsiribosiu minėtu straipsniu apie Foucault, kur Deleuze'as skiria karo mašinos funkcijas nuo su valstybe susietų galios dispozityvų funkcijos. Karo mašina

visiškai skiriasi nuo valstybės aparato ir karinių institucijų, bet taip pat nuo galios dispozityvų. Taigi, viena vertus, matome valstybinę galios diagramą (Valstybę kaip molinį aparatą, aktualizuojantį diagramos mikroelementus organizacijos plokštumoje), kita vertus – karo mašiną – skrydžio linijų diagramą (asambliąžą, aktualizuojantį diagramos mikroelementus imanencijos plokštumoje) (Deleuze 1997:191).

Taigi karo mašiną kuria dinamiškos, nuo galios dispozityvo atitrūkusios, detektorizuotos skrydžio linijos. Galima teigti, kad galiai besipriešinančia jėga laikomos tos asambliažo dalys, kurios nepasiduoda reteritorizacijos, tapatybės ir stabilumo logikai, bet renkasi nepaliaujamą detektorizaciją ir tapsmą. Politinėje teorijoje nuolat pastebimos mutacijos (migracija, prekarizacija, nomadiškumas, lytinės tapatybės keitimas), kai ne tik individai ir jų grupės, bet ir institucijos renkasi nestabilių gyvenimo ir veiklos būdą, riziką. Visgi kyla klausimas, ar pati galios diagrama neseka skrydžių linijų, siekdama fiksuoti bei klasifikuoti naujas tapatybes, jų perskyras ir hierarchijas bei bandydama jas pajungti savajam režimui.

Tiek galios dispozityvo, tiek skrydžio linijų teorija yra nepaprastai svarbi, nes leidžia tyrinėti šiuolaikinę galios paradigmą, kurią, remiamiesi šiuolaikinių politikos tyrinėtojų Michaelo Hardto ir Antonio Negri veikalais – *Imperija* (2000) ir *Daugybė* (2005), galime vadinti Imperija. Imperija nuo kitų organizacijos tipų skiriasi ne tik tuo, kad ji yra heterogeniškas galios struktūrų (valstybių, tarptautinių politikos, verslo, bankinių ir nevyriausybinų organizacijų) ansamblis, bet ir tuo, kad ji bando įgyvendinti pozityvią laisvės ir tapatybės konstravimo politiką, ekspertų pagalba primesti visuomenėms savąias lengvai nuspėjamas ir kontroliuojamas laisvės praktikas, normalizuojančias subjektų elgesį. Tokios „malonumo būti normaliems“ paieškos būdingos, tarkim, neseniai emancipaciją išgyvenusioms, iš socio gniaužtų išsilaisvintiems LGBT grupėms (kita vertus, *queer* grupės deklaruoja savo nenormatyvumą). Foucault iškeliamas malonumo principas gali tapti reakcingu, kai yra pajungiamas naujosios imperinės galios strategijoms, kai yra susaistomas su identifikacijos ir normalizacijos logika. Tuo tarpu su galimų patirčių įvairove ir improvizacija siejamas geismas nuolat atveria naujas skrydžio linijas ir galimybes peržengti socio kuriamas normas.

Deleuze'o geismo, tpsmo ir skrydžio linijų sąvokos kuria alternatyvą Foucault galios dispozityvo ir jo pagalba kuriamo normatyvinio subjekto teorijai. Jos tampa normų susaistyto galios dispozityvo išore ir perkelia į tą išorę pačius galios santykius, leisdamos mums nuolat improvizuoti atliekant etinius sprendimus –

renkantis paklusnumą arba maištą, pasiklovimą nuolat mažėjančiomis garantijomis ar didėjančią riziką.

Gauta 2017 10 02
Priimta 2017 12 20

Literatūra

- Burchell, G. 2008. "Translator's Note", in J. Lagrange (ed.). *Michel Foucault, Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France 1973–1974*. New York: Picador, p. xxiii–xxiv.
- Dean, M. 2010. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage.
- Deleuze, G. 1997. "Desire and Pleasure", transl. by M. McMahon, in A. I. Davidson (ed.). *Foucault and His Interlocutors*. Chicago: University of Chicago Press.
- Deleuze, G. 2011. *Foucault*, transl. by S. Hand. London, New York: Continuum.
- Deleuze, G., Guattari, F. 2004. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, transl. R. Hurley, M. Seem, H. R. Lane. London; New York: Continuum.
- Deleuze, G., Guattari, F. 2004a. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Transl. by B. Massumi. London, New York: Continuum.
- Deleuze, G., Foucault, M., 2011. „Intelektualai ir valdžia (ištraukos)“, Autonominė zona. Prieiga per internetą: <http://raudonajuoda.blogspot.com/2011/01/intelektualai-ir-valdžia-michelio.html> [žiūrėta 2017 12 20].
- Dosse, F. 2011. *Gilles Deleuze and Félix Guattari: Intersecting Lives*, transl. by D. Glassman. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M. 1980. *Power / Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*, transl. by C. Gordon. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. 1984. "Polemics, Politics and Problematizations", in P. Rabinow (ed.). *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. 1998. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*, vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos.
- Foucault, M. 1999. *Seksualumo istorija*, vertė N. Kašlionienė, R. Padalevičiūtė. Vilnius: Vaga.
- Foucault, M. 2009. *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977–1978*, transl. by G. Burchell. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Lemke, T. 2000. "Foucault, Governmentality and Critique", in *Thomas Lemke Web*. Prieiga per internetą: <http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/Foucault,%20Governmentality,%20and%20Critique%20IV-2.pdf> [žiūrėta 2017 09 19].
- Miller, P., Rose, N. 2008. *Governing the Present: Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge, Malden: Polity.
- Prozorov, S. 2007. *Foucault, Freedom and Sovereignty*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Rose, N. 1996. *Inventing Our Selves: Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zamora, D., Behrent, M. 2015. *Foucault and Neoliberalism*. New York: Polity.

Kasparas Pocius

**DISPOSITIF OR DESIRE OF THE OUTSIDE? THE DIFFERENCES
BETWEEN THE CONCEPTIONS OF POWER OF MICHEL FOUCAULT
AND GILLES DELEUZE**

Summary

The article scrutinizes the conceptions of power of Michel Foucault and Gilles Deleuze, emphasizes their differences and characterizes the historical causes which have allowed the emergence of these differences. Deleuze, in the theory which he has created separately and together with Félix Guattari, conceptualizes the notion of immanent outside of power while observing the possibilities to resist in the lines of flight which the assemblages involve. Meanwhile Foucault creates a concept of dispositif, where the person's conduct presupposes his/her subjection to power: a person becomes the object and simultaneously a subject, who realizes herself in some power diagram. While, after 1975, Deleuze develops the strategies of resistance to any power, Foucault seeks self-realization in the strategies of individuation and self-creation, which, from the historical perspective, were not unrelated to the emergence of neoliberalism at the end of the 20th century.

KEYWORDS: dispositif, conduct, resistance, outside, neoliberalism.